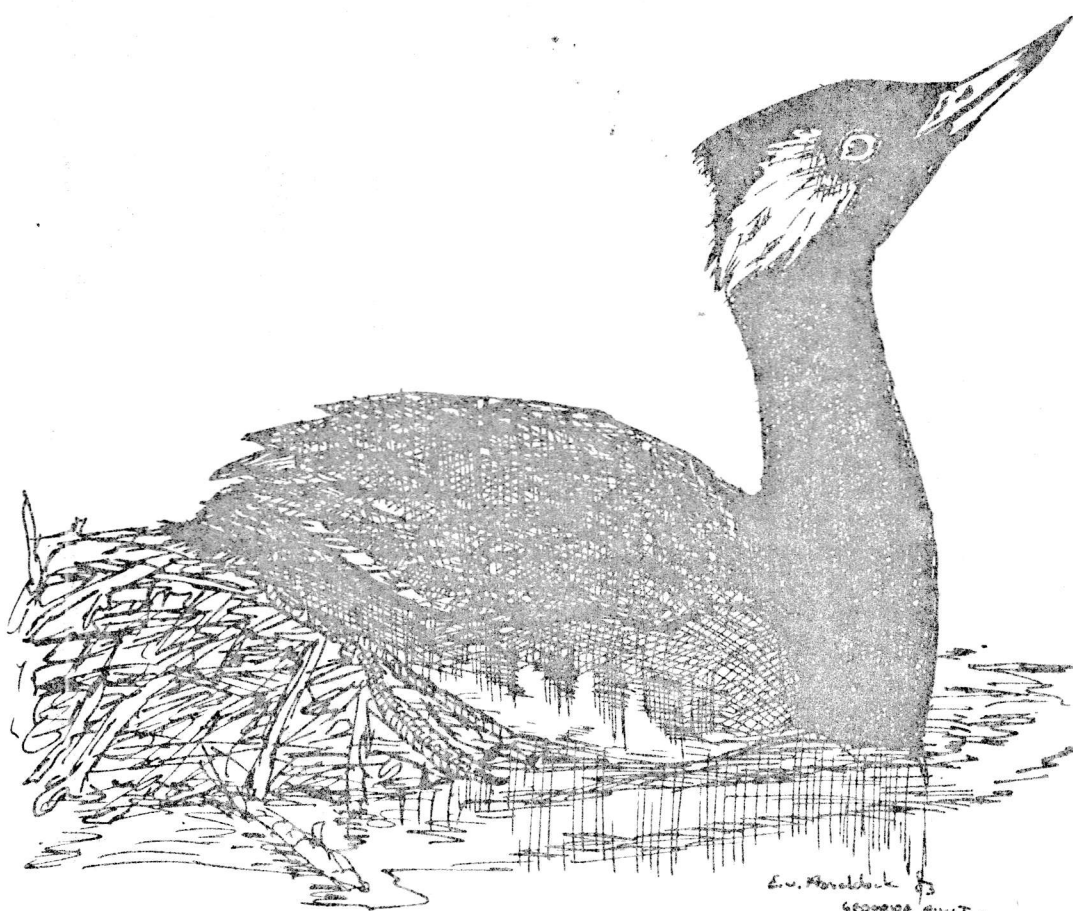

VOGELS VAN:

**LANDGOED DE UTRECHT
BEERSCHE BROEK
LANDSCHOTSE HEIDE**

DOOR:

LEX PEETERS

Gedurende de negentiende eeuw voltrokken zich in het Kaspische zeegebied klimaatsveranderingen, onder welke invloed de daar gelegen steppemeren geleidelijk uitdroogden. Ze werden ongeschikt als biotoop voor de Geoorde fuut. Dit wordt doorgaans gezien als de meest voor de hand liggende oorzaak voor het feit dat deze soort zich sinds het midden van de vorige eeuw, van daaruit, in Noordelijke en Westelijke richting verspreid heeft. Uiteindelijk werden rond de eeuwwisseling ook verschillende West-europese landen bevolkt.

Nederland werd gekoloniseerd vanaf 1918, in welk jaar de soort invasie-achtig voorkwam. Vóór 1918 waren in ons land slechts 2 broedgevallen van de Geoorde fuut bekend geworden één in Zuid-Holland in 1866 (Crommelin) en één in Noord-Brabant in 1888 (Kroller). De eerste Kempische broedgevallen werden in 1932 te Valkenswaard vastgesteld. De eerste meldingen van het Goorven & de Flaes dateren uit 1934. Sinds dat jaar is in het terrein tot in de zestiger jaren Nederlands grootste populatie gevestigd geweest. Tot voor kort was dit reservaat ook het enige gebied in de Kempen, waar sprake was van regelmatig broeden. Broedgevallen op andere Kempische wateren zijn altijd van zeer incidentele aard geweest. Sinds 1981 hebben echter al drie achtereenvolgende jaren 1-2 paartjes jongen groot gebracht op de Malpie te Valkenswaard.

Daar het Goor & Flaes-reservaat goed te overzien is, er een behoorlijke kolonie gevestigd is, en zeker ook daar het een zeer interessante, mooie en schaarse vogel betrof werd de Geoorde fuut hier door de jaren heen aandachtig gevolgd en bestudeerd. Dhr. Segers filmde het gedrag van de Geoorde fuut hier uitvoerig en van de hand van dhr. A. Wittgen verschenen twee zeer interessante artikelen, die voor een groot deel gebaseerd zijn op ervaringen met deze vogelsoort in het gebied;

- "Paarvorming en balts van de Geoorde fuut" (Levende Natuur, 65/64-72).

- "De Geoorde fuut als Nederlandse broedvogel" (Publicatie VIMB nr. 1, 1961).

Een zeer positief gevolg van deze en andere activiteiten is dat we nu met betrekking tot het populatieverloop van de Geoorde fuut in het reservaat over zowel oude, als recente gegevens beschikken van betrouwbare en vrij volledige aard.

Het biotoop van de vennen op de Neterselse en Mispelense heide voldoet uitstekend aan de voorkeur van de Geoorde fuut. De vrij ondiepe Goorven en Flaes hebben een vrij dicht oevervegetatie in de vorm van pitrus en plaatselijk riet. De scheiding tussen die begroeiing en de waterspiegel verloopt op de meeste plekken zeer gelijkmatig.

Doordat het reservaat grotendeels voor het publiek is afgesloten is verstoring van recreatieve aard minimaal. Helaas laat het beheer in het reservaat nogal eens te wensen over!

De aanwezigheid van een Kokmeeuwenkolonie zal niet helemaal vreemd zijn aan de Geoorde futen-vestiging hier. Tussen beide soorten bestaat namelijk zeer vermoedelijk een (co-) relatie, die echter nog niet helemaal duidelijk is. (In een speciale bijdrage wordt verderop uitvoeriger op dit aspect ingegaan!)

POPULATIEVERLOOP AAN DE HAND VAN GRAFIEK 2 :

Al vanaf het eerste broedgeval in het reservaat ('34) groeide de kolonie snel. Van 5 paar in 1940, via 15 in 1945, naar liefst c.a. 30 paar in 1947. Toen was blijkbaar een maximum bereikt en de populatie begon weer af te nemen. Terwijl rond 1958 elders in Nederland nog slechts incidenteel broedgevallen werden vastgesteld, schommelde het aantal paren op het Goorven en de Flaes nog rond de 10. Door de uitzonderlijk warme zomer van 1959 was in seizoen '60 de waterstand dusdanig laag dat broeden uitbleef. In geheel Nederland kwamen dat jaar ten hoogste 4 paren tot broeden. Meteen het jaar erop vond een opmerkelijk herstel plaats. De kolonie telde weer 13 paar. Dit bleek helaas een uitzondering; In de jaren zestig schommelde het aantal tussen de 5 en de 10 paren met een onverklaarbare onderbreking in 1965 toen geen enkel paartje nestelde. In de zeventiger jaren fluctueerde de populatie wel van jaar tot jaar, maar de marge bleef over het geheel gezien dusdanig klein dat we kunnen stellen, met een vrij stabiele, maar kleine kolonie te doen te hebben, schommelend rond de 4 paren. Met betrekking tot die zeventiger jaren moet nog worden opgemerkt dat de Flaes, welk ven als broedgebied voor de Geoorde fuut altijd in de schaduw van het Goorven gestaan heeft, een steeds belangrijker aandeel van de populatie ging herbergen. In de tachtiger jaren slaat deze tendens echter weer resoluut om! (zie grafiek 1).

De stabiliteit van de populatie handhaafd zich tot 1983.

1983 was een bijzonder jaar, waarin de Geoorde fuut in geheel België, Nederland, maar ook andere West-europese landen als broedvogel een invasieachtig voorkomen vertoonde. Oude broedgebieden werden herbezet, nieuwe terreinen werden bevolkt en traditionele broedplaatsen telden 2, soms 3 maal zoveel paren dan normaal.

In Brabant waren tenminste 6 verschillende broedplaatsen bezet met een totaal van minimaal 46 broedparen (P.Maes, L.Peeters, H.Voet). In de Antwerpse Kempen bevonden zich op 4 plaatsen 24 broedparen (Maes & Voet).

In de Kempen kwamen 2-3 paren tot broeden bij Budeldorplein waar niet eerder broeden van de Geoorde fuut was vastgesteld. Op de Malpie waren nu 2 paartjes van de partij en in het Goor & Flaes-gebied lag de territoria-verdeling als volgt;

- Goorven; 7 territoria
- Flaes ; 4 " (en 1 overzomerend paartje)
- Hazekolk; 1 "
- Vennetjes ten westen van het Goorven; 4 territoria.

Totaal; 16 paartjes hadden een territorium, van 15 van hen werden jongen gezien!

We moeten terug naar "topjaar" '61 en vervolgens naar 1957, willen we een kolonie van de zelfde orde van grootte treffen.

Verwacht werd dat 1983 een uitzondering zou zijn, welke geen respons zou krijgen.

In 1984 herhaalde de situatie zich echter. Weer werden overal buitengewoon veel broedgevallen vastgesteld!

In het Goor & Flaes-reservaat waren de territoria nu als volgt verdeeld;

- Goorven; 9 territoria
- Flaes; 2 "
- Vennetjes ten westen van het Goorven; 3 territoria.

Totaal; 14 paartjes hadden een territorium en van elk van hen werden jongen gezien!

In 1983 arriveerde de hoofdmacht pas half mei, hetgeen mogelijk verband houdt met de oorzaak van de invasie (biotoopsvernietiging in belangrijke broedgebieden door uitzonderlijke weersomstandigheden of door menselijke handelingen?). In 1984 waren de meeste vogels reeds half april op de vennen aanwezig!

In eerste instantie hielden de Geoorde futen zich in grote groepen op;

v.b.; 16-05-'83; 13 ex. in één groep op de vennetjes ten westen van het Goorven.

23-04-'84; 26 ex., verdeeld over 4 groepen op het Goorven.

Wel waren al direct paartjes te onderscheiden, maar dezen vertoonden nog geen territoriaal gedrag. Vrij geleidelijk haakten steeds meer paartjes af, welke duidelijk de voorkeur uitlieten gaan naar een bepaalde plaats in de begroeiing. Agressie t.o.v. soortgenoten kwam pas tot uiting wanneer de Geoorde futen jongen hadden!

Terwijl in 1983 de broedresultaten in het begin vrijwel normaal lagen, was het afvalpercentage onder de juvenillen uiteindelijk groot. Voor 1984 bestaat de indruk dat de broedresultaten en de sterfte onder de jongen niet ver van het gemiddelde lag. Op het Goorven kwamen bovendien 2 paartjes tot een tweede broedsel, een verschijnsel dat bij de Geoorde fuut zeer ongewoon is!

Na herhaalde waarnemingen (ondermeer in mei en juli '75 en april '76) op de Landschotse heide, werd broeden daar in 1981 een feit. Op het Kromven hadden toen 2 paartjes een territorium en brachten met succes jongen groot. Dit was in 1982 opnieuw het geval. De daaropvolgende winter werd langs de oever een groot deel van de begroeiing verwijderd om de jonge en snel groeiende Kokmeeuwenkolonie hier in toom te houden, maar tevens als preventie tegen het dichtgroeien van het ven. Het biotoop werd hierdoor helaas ongeschikt voor de Geoorde fuut met alle gevolgen van dien.

Met betrekking tot broeden in het besproken gebied rest er tenslotte nog 1 melding; in 1980 zouden er aldus een opzichter in het broedseizoen een paartje Geoorde futen aanwezig geweest zijn op de Broekeling. Op 04-09 werden er bij controle zeker 2 oude jongen en 1 ex. waargenomen (H. Meeus e.a.). Het is goed mogelijk dat deze exemplaren afkomstig waren van het Goor & Flaes (of elders), doch een broedgeval moet zeker niet worden uitgesloten.

Het tijdstip waarop de vogels aanvangen met broeden loopt van jaar tot jaar zeer uiteen. Normaal is eind april, begin mei (Eykman). Soms worden in het reservaat echter al jongen gezien in de tweede week van mei, zoals in 1959 en 1961 (op 13-05 reeds 5 paren met juv.), wat betekent dat de ouders al half april met broeden begonnen moeten zijn. Dikwijls ook worden de eerste (kleine) jongen pas in juli, bij uitzondering zelfs begin juli waargenomen.

De eerste Geoorde futen arriveren - je kunt er de klok zowat opzetten - bijna altijd in de eerste week van april! Hierop is maar één extreme uitzondering bekend;

- 1961; 14-03, 1 ex. (21-03; reeds het 2 de ex.).

In de reeks van vertrekdata zit veel minder regelmaat. De meeste adulte vogels vertrekken ongeveer wanneer hun jongen zelfstandig zijn. Dit kan al in de loop van juli zijn!

De onvolwassen vogels vertrekken tijdens de augustusmaand en in de eerste helft van september. Laatste datum;

- 1963; 23-10, 1 ex.

Er is bovendien één winterwaarneming bekend, buiten het broedgebied, op de Grote Beerse.

Discussie (co-)relatie Geoorde fuut/Kokmeeuw.

Het verspreidingspatroon van de Geoorde fuut overlapt zo opvallend dat van de Kokmeeuw, dat er door de jaren heen al heel wat speculatie's zijn gedaan in de richting van een eventuele (co-)relatie tussen beide soorten.

Geoorde futen broeden inderdaad veelal dicht in de buurt van een Kokmeeuwenkolonie, Goor & Flaes zijn daar bekende voorbeelden van, maar de meest voor de hand liggende verklaring daarvoor is toch wel simpelweg dat beide soorten (toevallig) hetzelfde biotooptype prefereren.

Toch zijn er belangrijke aanwijzingen voor dat er méér aan de hand is! Daarom wil ik dit aspect wat extra uitdiepen en een en ander in discussie brengen.....

In het Goor & Flaes-reservaat, maar ook elders, werd regelmatig opgemerkt dat bij verstoring, wanneer de broedende Kokmeeuwen massaal alarmerend opvlogen, de Geoorde futen direct uit de begroeiing vandaan kwamen, met gestrekte hals waakzaam rondkijkend!

Een vaak geopperde verklaring hiervoor is, dat de Geoorde fuut als koloniebroeder niet over een goed alarmeringssysteem beschikt, waardoor zij zich bij gevaar dan ook volledig op de reacties van de haar omringende broedende Kokmeeuwen verlaat (A. Wittgen o.a.).

Hierbuiten is het bovendien niet uitgesloten dat een eventuele (co-)relatie gedeeltelijk op een voedselkwestie berust!

De Geoorde fuut trekt zeker niet alleen voordeel uit de aanwezigheid van de Kokmeeuwen, dat is in de loop ter tijd al vele malen duidelijk geworden!

In 1962 t/m. 1964 werd ongeveer 15 % van de totale Geoorde futen-populatie op Landgoed "De Utrecht" door snavelhousen van Kokmeeuwen om het leven gebracht! Ook werd een maal een kolonie van 9 nesten door deze soort vernietigd.

Naar aanleiding van veel waarnemingen van Eendenkuikens die aan de Kokmeeuwen ten prooi vielen, is het bovendien zeer waarschijnlijk dat op dezelfde wijze ook een deel van de Geoorde futen-jongen omkomen. Een enkele vondst van een doodgepikt juveniel van enkele dagen oud zet deze veronderstelling kracht bij!

Hoe nu profiteren van de Kokmeeuwen, maar tevens ontkomen aan de nadelige facetten van het broeden in de buurt van deze vogels? Getuige enkele ervaringen die ik opdeed in 1983 en 1984, toen in het reservaat extra aandacht aan de Geoorde futen werd besteed, hebben ze daar mogelijk wat op gevonden!

Alle vastgestelde territoria van de Geoorde fuut bevonden zich die jaren aan de rand van de Kokmeeuwbroedplaatsen, soms gedeeltelijk binnen de Kokmeeuwenkolonies, maar nooit of te nimmer in de kern van de kolonie. Kwamen de fuutjes iets te dicht bij de Kokmeeuwnesten, dan werd vaak agressie van de Meeuwen opgemerkt.

Bij de vennetjes ten westen van het Goorven, waar de Kokmeeuwen een zeer hoge dichtheid bereiken, waren in '83 en '84 de resp. 4 en 3 territoria allen in de rustigste hoeken aan de Noordzijde gevestigd, waarschijnlijk ten einde niet het slachtoffer te worden van het territoriaal gedrag van de Kokmeeuwen en de agressie waarmee dit gepaard kan gaan!

De Geoorde futen worden blijkbaar verdrongen naar de veiligste plaatsen, maar wat te doen als de Meeuwenkolonie zich in 10 jaar verzevenvoudigt en tegelijkertijd een dichte, bijna aaneengesloten kolonie rondom de vennen gaat vormen, zoals in de jaren zestig gebeurde? Met andere woorden; Bij een bepaalde grootte van de Kokmeeuwenkolonie kan wel eens een

limiet bereikt worden, waarbij de nadelige factoren voor de Geoorde fuut de overhand krijgen t.o.v. de (eventuele) positieve factoren. Gevolg zou moeten zijn, dat de soort, wanneer dit punt bereikt wordt, achteruitgaat, of zelfs uit het gebied verdwijnt. Hierop voortbordurend zal ik trachten dit te toetsen aan de hand van de grafieken 2 en 3, waarin het populatieverloop van resp. Geoorde fuut en Kokmeeuw zijn uitgezet.

In één oogopslag zien we al een tegengesteld verloop!

Tot de jaren zestig is de Kokmeeuwenkolonie vrij stabiel en relatief (t.o.v. de grootte van het gebied) klein, c.a. 1000 paar; de Geoorde fuut staat blijkbaar niets in de weg zich te vestigen en, geheel volgens de tendens in overig Nederland, in aantal uit te breiden!

De droge zomer van '59/'60 komt duidelijk geen van beide soorten ten goede!

Dán, na 1960, neemt de Kokmeeuw hand over hand toe, tot liefst 8300 paar in 1970; De Geoorde futen-kolonie is ondertussen klein en erg kwetsbaar geworden, waardoor allerlei op het eerste gezicht "kleine" invloeden fataal kunnen worden. Zo wordt het mogelijk dat in 1966 zonder aanwijsbare rede broeden geheel uitblijft!

Hoewel van de zeventiger jaren weinig gegevens bekend zijn, is het duidelijk dat de Kokmeeuwenkolonie tot 1976 zéér groot was! 1976 betreft een zeer droog jaar waarin, ondermeer ter bestrijding van de meeuwen, op plaatsen waar de vogels de hoogste dichtheid bereiken, met behulp van Bulldozers de pitrusbegroeiing weggeschaafd wordt. Dit heeft succes. De kolonie is de volgende jaren vele malen kleiner en stijgt maar licht in aantal. In 1980 bedraagt de populatie 3000-4000 paar en blijkbaar doet zelfs een soort stabilisatie haar intrede. De Geoorde futen-invasie in '83/'84 vind plaats en de vogels ondervinden weinig belemmering van de Kokmeeuwen om zich in het reservaat te vestigen en voort te planten. De Kokmeeuwenkolonie is dan ook meer dan de helft kleiner dan omstreeks 1970!

Uiteraard moet hetgeen geïnsinueerd wordt met de nodige voorzichtigheid overwogen worden alles berust slechts op vermoedens en is allerminst wetenschappelijk aangetoond!

